

Cenevre’de Müslümanlar İçin Bir Okul Açma Teşebbüsü: Medrese-i Şarkıyye ve Eğitim Programı

M. Ahmet TOKDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Asst. Prof. Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Education

Orcid ID: 0000-0002-7812-4770

ahmet.tokdemir@erdogan.edu.tr

Abdulkadir COŞKUN

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
PhD Student, Istanbul University, Institute of Social Sciences

Öz

Eğitim tarihimize bakıldığında Türkiye’de açılan yabancı okullara ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmış iken yurt dışında Müslüman Türklerin açtıkları ya da açmaya teşebbüs ettikleri okullarla ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülür. Bu çalışmada Ahmet Kâmi Bey’in İsviçre’nin Cenevre şehrinde açmaya teşebbüs ettiği Medrese-i Şarkıyye adlı okul hakkında, okula ilişkin hazırlanan program üzerinden bilgi verilmiştir. Hazırlanan programda açılmak istenen okulun amacı, kayıt şartları, verilecek dersler, ücretler, günlük ve yıllık program gibi konularda detaylı bilgi verilmiştir. Programa bakıldığında, okulun hazırlık okulu mahiyetinde olduğu ve daha ziyade yurt işlevi göreceği; dil eğitiminin yanı sıra öğrencilere gitmek istedikleri fakülte programlarına yönelik seçmeli derslerin öğretilceği anlaşılmaktadır. Programı elimizde olsa da bahsi geçen okulun açılıp açılmadığına ilişkin bilgiye ise ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kami Bey, Medrese, Türk Eğitim Tarihi, Okul, Program.

An Attempt to Open a School for Muslims in Geneva: Medrese-i Şarkıyye and Its Educational Program

Abstract

There are various studies on the schools which are opened by foreign or non- Muslims in our educational history. However, studies on schools that opened by Muslim Turks in Europe or other non- Muslim regions are very limited. In addition there are no studies on attempts to open schools by Muslims in abroad. The subject of this study is the Medrese-i Şarkıyye, which is Ahmet Kâmi Bey’s attempt to open a school in Geneva. This study contains information about school’s program, which contains detailed information on the topics such as the purpose of the school, registration requirements, lessons, fees and daily and annual schedule. It is understood that the school is considered as a preparatory school and the dormitory function has come to the forefront when the program examined. Although the program is available, it is not possible to reach the information on whether the school opened or not.

Keywords: Kami Bey, Madrasah, Turkish Educational History, School, Program.

Giriş

Eğitim, doğum ile başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden “birey davranışlarının değiştirilmesi süreci”¹ olarak tanımlanmaktadır. Yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilebilen eğitim nesilleri ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirmenin yanı sıra onlara belli kültürel değerlerin aktarılmasında da bir araç olarak kullanılmaktadır.² Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde kültürün temel unsurları arasında din, gelenek, görenek, sanat, dünya görüşü, tarih ve dilin sayıldığı görülmektedir.³

Eğitimin sistematik hale gelmesi ve örgün eğitim haline dönüşmesi daha çok dinin etkisi ile olmuştur. Bu, ilk çağda Mısır ve Sümerlerde Tapınak okulları (Şuruppak)⁴ şeklinde karşımıza çıkarken orta çağda Kilise (Skolastik düşünce) ve Medrese ile temayüz etmiştir. Bu dönemde eğitim ve din iç içe geçmiştir. Eğitim kurumları daha çok dini kurumlar olmakla birlikte mesleki eğitimin gelişmesi, üniversitelerin kurulması gibi gelişmeler de bu dönemde olmuştur.⁵

İslam toplumları için ana akım eğitim kurumları 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar medreseler olmuştur. Medreselerde önceleri dini ilimlerin yanı sıra felsefe ve tabiat bilimlerine de yer verilmiştir. Ancak bu kurumlar zamanla daha çok din eğitimi verilen kurumlar haline dönüşmüşlerdir. Medreselerde verilen eğitimin karakterine bakıldığında öğrenci - hoca ilişkisi çerçevesinde bireysel öğrenmenin karşımıza çıktığı görülmektedir.⁶

Medreselerdeki eğitim, daimî veya geçici ilim ve fikir adamları vasıtasıyla yapılmaktaydı.⁷ Gerek davet edilmek gerekse bilgi birikimlerini arttırmak ve/veya farklı kimselerle paylaşmak amacıyla gezen bir kısım âlimler medreselerdeki geçici ilim adamlarını oluşturmaktadır. Medreselerdeki eğitim imkânlarının kısıtlı olması, farklı şehirlere hatta farklı ülkelere gitmeyi bir gereklilik haline getirmiştir. Bu durum bilgiye ulaşmanın zor olduğu ortaçağ, yeniçağ gibi dönemlerde bilginin yayılması ve yeni coğrafyalara ve yeni nesillere ulaştırılmasını sağlamıştır.

¹ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, (Ankara: Meteksan Yayınları, 1979), s.12; F. Dilek Gözütok; “Öğretmen Eğitiminde Meslek Formasyonu Öğretiminin Öğretim Elemanı Davranışına Yansımaları”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bil. Enst. 1988), s. 1.

² Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985), s. 66.

³ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005); Ahmet Sevgi, “Kültürel Değerlerimiz ve Mehmet Akif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2000.; Güvenç Bozkurt; “Dil Kültür Bağlantısı”, *Çağdaş Türk Dili*, (1992), Kültür Eğitim Özel Sayısı.; Macit, Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1980)

⁴ Firuzan Kınal, “Çivi Yazısının doğuşu ve Gelişmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1969): 6-7.

⁵ Fahri Kayadibi, “Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, İstanbul, (2000) : 177-188.

⁶ Hakan Anameriç, Fatih Rujkancı, “XI.-XIV. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim”, *Tarih İncelemeleri Dergisi 2*, C. 23, (2008): 37.

⁷ Altan Çetin, “İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri)”, *Dini Araştırmalar 5*, C. 2, (1999):182.

Medreseler zamanın gerekliliklerini karşılayamaz hale geldiklerinde yeni okullar açılma ihtiyacı hâsıl olmuştur. 18. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı Devleti'nde eğitim de her alanda olduğu gibi dönemin gerektirdiklerinden payına düşeni almıştır. Başta askeri kurumlar olmak üzere farklı adlar altında yeni eğitim kurumları açılmıştır.⁸ Eğitim alanında yapılan yenileşme hareketi ile birlikte Avrupa'ya öğrenci de gönderilmiştir.⁹

Diğer taraftan Osmanlı tebaasından gayrimüslim unsurlar başta İstanbul olmak üzere çeşitli şehirlerde kendi eğitim kurumlarını kurmuş ve devam ettirmiştir. Bunların yanı sıra yabancılar tarafından farklı şehirlerde kurulan okullar da mevcuttur.¹⁰ Bu okulların da azınlıklar tarafından kurulan okullar gibi daha çok dini ve ideolojik amaçlarla açıldıkları bilinmektedir.

Bahsi geçen okulların amaçlarının dini ve ideolojik bir çerçevede oluşturulmuş olması her toplum ve grubun yeni nesillere kendi değerlerini (dini, ahlaki, sosyal değerler) aktarma çabası olarak eğitimin açık ve örtük amaçları ile örtüşmektedir. Eğitim kurumlarında dini ve ideolojik etki her dönemde hissedilmiştir. Sanayi inkılabı öncesinde dini etki daha yoğun iken aydınlanma çağı ve sonrasında pozitivist felsefe ile bilimin ön plana çıktığı bir ideoloji ön plana çıkmış; sanayileşme ve şehirleşmenin de etkisi ile modernleşme bağlamında daha seküler okullar açılmıştır. Avrupa ülkelerinde yaşanan bu gelişmeler zamanla diğer ülkeleri de etkilemiştir.

Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve ülkemizde açılan azınlık ve yabancı okullarına ilişkin birçok çalışma yapılmıştır.¹¹ Buna karşın Müslümanların ya da Türklerin Avrupa'da açtıkları veya açmaya teşebbüs ettikleri okullara ilişkin çalışmalar oldukça sınırlıdır.¹² Bu çalışmada Müslümanların Avrupa'da okul açma teşebbüslerinden biri olarak Ahmet Kâmi Bey'in İsviçre'nin Cenevre kentinde yaptığı çalışmalara yer verilecektir. Çalışmada Müslümanların 19. yüzyıl ve sonrasında Avrupa'daki eğitim imkânları kısaca değerlendirilecek, ardından da Ahmet Kâmi Bey'in hayatı ve onun Cenevre'de okul açma teşebbüsü ile oluşturduğu Medrese-i Şarkiyeye Programına yer verilecektir.

Araştırma tarihsel bir çalışma olup konuyla ilgili literatür taranmış; araştırmanın odak noktasını oluşturan Medrese-i Şarkiyeye'ye ilişkin

⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1964), C.1, s. 158-162.

⁹ Karal, s. 162; Cahit Bilim, "Osmanlılarda Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1, C.1, (1999): 17-38; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 72.

¹⁰ İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı Devleti'nde yabancı okullarda Denetim ve Cumhuriyet Döneminde Yansımaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39, C.25, (2006): 150

¹¹ İsmail, Doğan, "Tanzimat döneminde Azınlıkların Eğitimi ve Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2, C.24, (1991). ; Gülnihal Bozkurt, "II. Meşrutiyet Osmanlı Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları", *OTAM* 4, (1993); İlay İleri, "Osmanlı Devletinde Azınlıkların Eğitimi (II. Ve III. Bölüm)", *OTAM* 23, (2008). Feyyat Gökçe – Nilüfer Oğuz, "Minority And Foreign Schools On The Ottoman Education System", *e-International Journal of Educational Research* 1, C.1, (2010).

¹² Literatürde Ecole Egyptienne (Mısır Mektebi) ve Mektebi Osmanî hakkında yapılan çalışmalar haricinde çalışmaya rastlanılmamıştır. Mektebi Osmanî hakkında yapılan çalışmalar için bkz: Adnan Şişman, "Mektebi Osmanî (1857-1864)", *Osmanlı Araştırmaları* 5, (1986): 84-160; Mehmet Ay, "Paris Mekteb-i Osmanîsinin Kuruluş, Amaç ve İşlevi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007),

oluşturulan eğitim programı doküman incelemesi yöntemi ile incelenerek yorumlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılan olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi ve kaynaklardır.¹³

Müslümanların Avrupa’da Eğitimi ve Medrese-i Şarkıyye’nin Düşünülme Gerekçesi

Osmanlı Devleti zamanında gayrimüslimlerin ve zengin Müslümanların eğitim için çocuklarını Avrupa’daki okullara göndermesi ile başlayan Batılı eğitime rağbet, yapılan ıslahatlarla devlet politikası olarak da hayata geçirilmiş ve 1830’lu yıllardan itibaren devlet tarafından Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiştir. Osmanlı Devleti’nde gayrimüslim çocukları eğitim almak için 17. yüzyıldan itibaren Avrupa’da çeşitli şehirlere gitmişlerdir.¹⁴ Avrupa’da daimî elçiliklerin açılması sonrasında sınırlı da olsa zengin Müslümanlardan da çocuklarını eğitim için Avrupa’ya gönderenler olmuştur. Bu öğrenciler gittikleri şehirlere bulunan okullara devam etmişler; bilimin yanı sıra Avrupa kültürünü de almak suretiyle Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda yaşanan değişimin öncülerinden olmuşlardır.¹⁵

Bu sivil girişimler dışında ıslahatlar bağlamında devlet tarafından Avrupa’ya ilk kez II. Mahmut döneminde öğrenci gönderilmiştir.¹⁶ Gönderilen öğrencilerin sayısı zamanla artmış ve Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi devlet politikası haline almıştır. Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi, Osmanlıdan günümüze modernleşme bağlamında devletin çağdaş gelişmeleri takip edip ilerlemesi için bir ön koşul olarak kabul edilen eğitimin en önemli stratejilerinden biri olmuştur.¹⁷ İlk yıllarda daha çok askeri maksatlarla öğrenci gönderilmişken zamanla sivil alanlara ilişkin bir genişleme görülmüş; öğrenciler zamanın gereklerine göre modern bilgi ile donanmaları için de Avrupa’ya gönderilmişlerdir.

Osmanlı tebaasından Müslüman öğrencilerin Avrupa’da sayılarının artması bu öğrencilerin gitmek istedikleri okullara ayak uydurabilmeleri bağlamında dil öğrenimi ve seçtikleri alanda desteklenmeleri ihtiyacını

¹³ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yay, 2013)

¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997),

¹⁵ Aynur Erdoğan, “Türkiye’de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 31-32. ; Burhan Akpınar, “Modernleşme aracı olarak yurt dışı öğrenciler: Bitmeyen Serüven”, *Eğitime Bakış* 34, (2015): 4-10.

¹⁶ Mustafa Ergün, “Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, erişim tarihi 05.09.2017, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-17/turk-egitiminin-batililasma-sini-belirleyen-dinamikler>. Literatürde III. Selim tarafından İshak Bey’in dil tahsili için Fransa’ya gönderildiği belirtilmektedir. Ancak bu münferit bir girişim durumundadır. Bilgi için bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Doğu Batı Yayıncılık, 1978); Mustafa Özodaşık, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Neslin Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950*, (Konya: 1999), s. 26-27. ; Erdoğan, s. 23-25.

¹⁷ Aynur Erdoğan, “Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. iv

ortaya çıkarmıştır. Bu durumu fark eden Ahmet Kâmi Bey, hem öğrencilerin bu ihtiyaçlarını karşılamak hem de barınma ihtiyaçlarına cevap vererek bu öğrencilerin kendi kültür ve medeniyet çerçevesinde kalabilmelerini sağlamak amacıyla Cenevre şehrinde Medrese-i Şarkıyye adıyla bir okul açma teşebbüsünde bulunmuştur.¹⁸

Ahmet Kâmi Bey ve Medrese-i Şarkıyye

Osmanlı arşivindeki kayıtlara göre Ahmet Kâmi Efendi Mülkiye kaymakamlığından emekli olan İbrahim Atıf Efendi'nin oğlu olup hicri 1278 (1861) yılında Kandıye'de (Girit) doğmuştur. Mekteb-i ibtidaiyi Kandıye'de ve rüşdiyeyi de Laşid'de okumuş ayrıca Fransızca ve Rumcasını geliştirmek için de Rum okullarına devam etmiştir. Rüşdiyeyi bitirdikten sonra uluslararası ticaret ve uluslararası hukuk alanında özel eğitim almıştır. Türkçenin yanı sıra Fransızca ve Rumcayı çok iyi bilen (okuma-yazma ve tercüme düzeyinde) Ahmet Kâmi Efendi İtalyancayı da orta düzeyde öğrenmiştir.¹⁹

Ahmet Kâmi Efendi, Edirne Vilayetine bağlı Dimetoka Kazasında Aşar Üçüncü Kitabeti'nde memuriyete başlamıştır (18 Şevval 1296/5Ekim 1879).²⁰ Daha sonra sırası ile Edirne vilayetinde Muhasebe Kalemî Varidat Mukayyitliği Refakati, Maarif İdaresi Başkitabeti, Mesalih-i Ecnebiyye Kalemî Müsevvidliği, Mesalih-i Ecnebiyye Kalemî Mütercimliği memuriyetlerinde bulunmuştur. Bundan sonra istifa suretiyle görev değişikliği yapmış ve Selanik vilayeti tercümanlığına atanmış; ardından Batum, Nevroski, Yenişehir, Sivastopol ve şehbenderliklerinde çalışmış; son görev yeri olan Cenevre şehbenderliğinden emekli olmuştur. Nazari ve Ameli Usul-i Tahsil-i Lisan-ı Fransevi (Teorik ve Pratik Fransızca Gramer) adında bir kitap yazdığı ve Selanik'teki memuriyeti sırasında Bank-ı Osmanî'nin de tercümanlığını yaptığı sicil kaydında belirtilmiştir.²¹ Ahmet Kâmi Efendi, emeklilik sonrası yaşamını Cenevre'de sürdürmüş, ölümünden sonra oğlu İbrahim Kâmi, kızı Ayşe ve eşi Emaliya'ya? Osmanlı hükümeti tarafından maaş bağlanmıştır.²²

Ahmet Kâmi Efendi, Osmanlı tebaası Müslüman çocuklarının Avrupa şehirlerindeki sayısının arttığını tespitle İsviçre'nin Cenevre şehrinde bu çocuklara yönelik bir okul açmaya teşebbüs etmiştir.²³ Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelere göre Ahmet Kâmi Efendi bu okulun açılması için Osmanlı hükümetinden de yardım istemiştir.²⁴ Bu yardım talebi nedeniyle Cenevre Baş Şehbenderliği'nden bilgi istenmiştir. Cenevre Baş Şehbenderliği Ahmet

¹⁸ BOA, DH.SAİDd.77/307. (29.Z.1278)

¹⁹ BOA, DH.SAİDd.77/307. (29.Z.1278)

²⁰ BOA, DH.SAİDd.77/307 (29.Z.1278); sicil kaydında göreve başlama tarihi Hicri 1296 senesi Şevvalinin 18'inde/ Rumi 3 Eylül 1295 şeklinde verilmiştir Bu tarihler arasında yaklaşık 20 günlük fark vardır. Yukarıda hicri takvime göre çevrilmiş miladi tarih kullanılmıştır.

²¹ BOA, DH.SAİDd.77/307. (29.Z.1278)

²² BOA, ŞD. 1095/113 (13.C.1327)

²³ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318); BOA. Y.PRK.MF.4/51 (29.Z.1319)

²⁴ BOA, Y. PRK. HR. 29/4 (9.Ca.1318); BOA, Y. MTV.205/110 (22.R.1318); BOA. Y.MTV. 205/58 (11.R.1318)

Kâmi Efendi’nin Cenevre’de bulunan Sukûtî²⁵ ve Halil Muvaffak²⁶ gibi muzır (zararlı) şahsiyetlerle sık sık görüşüğünü rapor etmiştir.²⁷ Cenevre Baş Şehbenderliği’nden Hariciye Nezareti’ne yazılan 22 Ağustos 1316 (4 Eylül 1900) tarihli bir başka yazıda²⁸ Ahmet Kâmi Efendi’nin Medrese-i Şarkıyye adlı okulu açmak için gerekli izni İsviçre hükümetinden aldığı, çoğu Giritli olmak üzere yirmi kadar öğrenci bulduğu ve okul için uygun bir mahal aradığı ifade edilmiştir. Aynı yazıda Cenevre Şehbender Kâtibi, Ahmet Kâmi Efendi’nin Sukûtî ve Halil Muvaffak gibi kişilerle sık sık görüştüğünden bu okulda muzır eşhas yetiştirileceği düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. Ulaşılan kaynaklarda istenilen yardımın karşılandığına dair bir bilgiye rastlanılmamış olduğundan muhtemelen okulun açılması için Osmanlı hükümeti tarafından herhangi bir yardım yapılmamıştır. Ancak İsviçre hükümetinden izin alınması, okul için yirmi kadar öğrencinin bulunması ve okula ilişkin programın hazırlanmış olması okulun açılması için ciddi bir teşebbüste bulunulduğunun kanıtıdır. Buna rağmen okulun açılıp açılmadığına ilişkin arşiv belgelerinde herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

Medrese-i Şarkıyye Programı

Ahmet Kâmi Efendi tarafından kurulmak istenilen Medrese-i Şarkıyye’ye ilişkin bilgiler aynı başlık altında hazırlanan program kitapçığında yer almaktadır.²⁹ 16 sayfa olarak hazırlanan kitapçığın kapağında okulun İsviçre’nin Cenevre şehrinde olduğu belirtilmiş; kurucu müdür olarak da “Saltanat-ı Seniyye’nin Cenevre Şehbenderliği’nden musta’fi Giritli Ahmed Kâmi” adına yer verilmiştir. Kitapçığın ilk sayfasında okulun açılış tarihi 1318/1900 olarak verilmiş ve medreseye ilişkin geniş bilgi almak için Ahmet Kâmi Bey’e müracaat edilebileceği belirtilerek ilgili adrese yer verilmiştir.³⁰

Kitapçıkta yer alan temel başlıklar şunlardır:

- Medresenin makâsıdanâmesi,
- Talebe kabul şerait-i esasiyyesi,
- Talebenin suret-i iâşesi,

²⁵ İshak Sukûtî meşhur ittihatçılardan biri olup bir dönem cemiyetin Avrupa’daki liderliğini yapmış ve Cenevre’de ‘Osmanlı’ adlı gazeteyi çıkartmıştır. Bkz: Fethi Tevetoğlu, “İshak Sükuti”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: 1972, c. XX, s. 236; Ahmet Kanlıdere, *İttihat ve Terakki’nin gölgede kalmış simalarından Doktor İshak Sukûtî (1868-1902), Tarihiçiliğe adanmış bir ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 205-216

²⁶ Halil Muvaffak ittihatçı gazetecilerden biri olarak belirtilmektedir. BOA.HR.SYS.1763/3 (01.06.1900)

²⁷ BOA, Y. MTV.205/110 (22.R.1318); BOA, Y. PRK. HR. 29/4. (9.Ca.1318). Ahmet Kâmi Efendinin Cenevre Şehbender Vekilliğinden istifa suretiyle emekli olduktan sonra başka bir yerde görevlendirilmesi talebinde bulunmuş, bu talebine ilişkin yazıda Cenevre’de bulunan firarilerle asla ilişkisi olmadığı ifade edilmiştir. Ancak aynı yazıda Cenevre şehbenderliğinden Paris Sefaretine gönderilen ve Ahmet Kâmi Bey’in ifsada yönelik emellere (âmal-ı mefsedetkârâneye ittibaan memuriyetini terk) sahip olduğu ve bu sebeple memuriyeti terk ettiği ve maaşının kesildiği de belirtilmektedir. Bkz: BOA,BEO.1625/121811 (9.Za.1318)

²⁸ BOA, Y. PRK. 29/4 (9.Ca.1318)

²⁹ BOA, Y.MTV.205/58 (11.R.1318)

³⁰ Verilen adres şöyledir: A. Kiamy Bey, No: 6 Acacias Villa Flours, Geneve- Suisse. BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 1

- Talebenin her günkü vezâfi,
- Tedrisât,
- Medresenin ücret-i seneviyesi,
- Talebeye âid olup taraflarından tedarik olunacak eşya,
- Talebeye âid mesârif-ı zâire-i sâire,
- Eyyâm-ı tatiliyye,
- Talebelerin ahvâl-i hususlarıyla terakkîyat cetvelleri,
- Talebelerin Cenevre'ye sûret-i izâmları,

Hazırlanan kitapçık incelendiğinde, Mekteb-i Şarkiyye'nin örgün eğitim dâhilinde işlev yürütecek bir okul olmaktan ziyade öğrenim görmek amacıyla Cenevre'ye gelen Osmanlı tebaası talebelere dil eğitimi ile gitmek istedikleri alana yönelik destekleyici eğitim verecek bir hazırlık okulu olarak planlandığı görülmektedir.

Medresenin Makâsıdnâmesi başlığı altında okulun açılma gerekçelerine yer verilmiştir.³¹ Buna göre, Avrupa ilim, fen ve sanayi bakımından Müslüman toplumlardan daha ilerdedir ve Müslüman toplum ve devletlerin Avrupa ile ilişkilerinin artması sonucunda Avrupa şehirlerindeki Müslümanların ve eğitim için Avrupa şehirlerine gelen Müslüman çocuklarının sayıları gittikçe artmıştır. Zira her ne kadar İstanbul'da Avrupai tarzda eğitim veren okullar olsa da Avrupa'ya gönderilen talebeler oradaki üniversitelerden istifade etmenin yanı sıra müzeler, uygulama alanları ve fabrikalarda pratik bilgiler de edinebileceklerdir. Bu nedenle talebelerin daha ciddi eğitim almasını isteyen velilerin çocuklarının Avrupa'ya göndermeleri gerekmektedir. Ayrıca Fransızcanın lisan-ı umumi hükmünde (uluslararası dil) olduğu belirtilmiş, Fransa'da ilim ve fennin diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha ilerde olduğu ifade edilerek Müslüman öğrencilerin daha çok Fransa'ya gönderildiği tespiti yapılmıştır. Diğer taraftan ilim ve fen alanında gelişmiş olsa da Fransız şehirleri başta olmak üzere Avrupa başkentlerindeki eğlence hayatının bazı öğrencileri amaçlarından koparttığı; bu nedenle buralarda bulunan öğrencilerin dini, milli hassasiyetler bağlamında desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.³²

Medresenin Makâsıdnâmesi başlığı altında neden Cenevre (İsviçre) şehrinin seçildiğine de yer verilmiştir. Fransız eğitim usulü ile ve Fransızca eğitim verilen bir yer olduğu, küçük olmasından sebep burada eğlence hayatının pek gelişmediği, halkının da nispeten ahlaklı olduğu vurgulanarak Cenevre şehrinin eğitim açısından avantajlarına değinilmiş ayrıca havasının ve suyunun da güzel olduğu ifade edilerek şehrin eğitim açısından Avrupalıların da tercih ettikleri bir yer olduğu bilgisine yer verilmiştir.³³

Şehrin bu olumlu yanlarından bahsedildikten sonra Müslüman öğrencilerin taban tabana zıt adet ve geleneklere sahip oldukları yeni toplum ve sosyal

³¹ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 3-6

³² BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s.4; *Müessesat-ı tahsiliyenin mükemmeliyeti nisbetinde ma teessüf vesait-i safahat mebzül olmak hasebiyle şimdiye kadar o büyük şehirlere izam olunan talebe-i İslamiyenin – çoğu mükemmelen tahsil, adab ve ahlak-ı milliyelerini hissi muhafaza etmiş olmakla beraber- bir takımının da baştan çıktığı, ailelerinin servetlerini israf ettikleri ve doğrusu şıklıktan, haylazlıktan başka bir şey öğrenmiş olmadıkları görülmüş ve görülmektedir.*

³³ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s 5

ortamda zorlanacakları belirtilerek farklı sorunların ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. Bu sebeplerle Avrupa’ya gelecek öğrencilerin dini ve milli kimliklerini muhafaza etmelerine katkı sağlayacak destekleyici eğitim veren yatılı okulların açılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁴

Açılmak istenilen okul sadece Osmanlı tebaası öğrencilere değil, bütün Müslüman ülkelerden öğrencilere yönelik olarak açılacaktır. Hazırlanan programa göre açılacak olan bu okulda öğrencilere Avrupa dillerinden Fransızca, Almanca ve İngilizce ile farklı ülkelerden gelip Osmanlıca bilmeyenlere Osmanlıca (Türkçe) eğitim verilecek ayrıca öğrenciler gitmek istedikleri programlar doğrultusunda alacakları değişik derslerle desteklenecektir. Bunların yanı sıra öğrencilerin İslam adet ve ahlakı üzerine yetiştirilmesine özen gösterileceği belirtilerek yetişecek öğrencilerin gelecekte millet ve memleketlerine faydalı olmasının amaçlandığı vurgulanmıştır.³⁵

Öğrenci Kabul Şartları(Talebe kabul şerait-i esasiyyesi)

Hazırlanan programda açılmak istenilen okulun kar amacı gütmeyeceği ancak harcamalar üzerinden bir ücretlendirme yapılacağı belirtilmiştir. Fakir talebeler ve yetimler için indirimli ya da ücretsiz eğitim ve barınma imkânı sağlanacağı ifade edilen okul için öğrenci kabul şartları şu şekilde sıralanmıştır:

- Öğrencilerin yaşı 15-20 arasında olması,
- Müslüman olması,
- Kendi dilinde yazabilecek kadar eğitimli olması,
- İslam ilimlerinden haberdar olması,³⁶
- Sağlığının iyi olması (emrazlı müzminden salim ve bünyeleri tahsile müsait bulunması)
- Hüsnü hal şahadetnamesi ibrazı (En son devam etmiş oldukları mektepten veyahut peder ve velileri tarafından bir hüsnü hal şahadetnamesinin ibrazı)

Talebenin günlük programı (Talebenin her günlük vezâifi)

Oluşturulan programda öğrencilerin bir gününü nasıl geçireceğine ilişkin bir akış hazırlanmıştır. Programda yer alan akış şu şekildedir³⁷ :

Tablo 1: Talebenin Günlük Programı

06.00	Yataktan kalkmak ve hazırlanmak
06.30	Sabah kahvaltısı (sabah namazı da eda edilecektir)
07.00	Ders (üç saate uzarsa ara verilecek, teneffüs yapılacak)
10.00	Dinlenme ve ara öğün (ikinci kahvaltı)
10.30	Ders

³⁴ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s 6

³⁵ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s 5

³⁶ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s *Akvam-ı İslamiyyeden mensup olduğu kavmin lisanında hiç olmazsa serbestçe kitabet edebilecek iktidarı haiz ve ulum-u diniyyeden haberdar olması,*

³⁷ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 8

12.00	Karşılıklı konuşma dersi, bahçede tenezzüh (öğle namazı)
13.00	Öğle yemeği (sonrasında dinlenme)
15.00	Ders (sonrasında ikinci namazı)
17.00	Çay- oyun- jimnastik ve tenezzüh
18.30	Müzakere (Akşam namazı)
20.00	Akşam yemeği (sonrasında tenezzüh ve istirahat)
22.00	Yatsı namazı eda edildikten sonra yatağa gidilecek

Yukarıda verilen günlük program yaz saatleri için geçerlidir. Kış saatlerinde kalkış saat 07.00 olacak şekilde bir saat ötelenerek düzenlenmiş ve karşılıklı konuşma dersi öğlen yemeğinden sonra saat 14.00'e alınmıştır. Ramazan ayında ise oruca göre günlük akışta gerekli değişikliklerin yapılacağı not edilmiştir.

Dersler ve eğitim (Tedrisât)

Hazırlanan programda 'tedrisat' başlığı altında eğitimin içeriğine ilişkin bilgi verilmiştir. Okulun eğitim dili Fransızca olarak belirtilmiştir. Türkçe bilmeyenlere Türkçe dersleri zorunlu kılınmış, diğer Avrupa dillerinin (Almanca, İngilizce) öğrenilmesi ise isteğe bağlı bırakılmıştır.

Hazırlanan ders içeriği cetvelinden anlaşıldığı kadarıyla çok detaylı olmamakla birlikte okul dil eğitimi ve fakülterlere hazırlık olmak üzere iki temel kısma ayrılmıştır. Fransızca bilgileri sınırlı olup diğer bilimlerde (ulûm ve fûnûn-i mütenevviada) yeteri kadar bilgi sahibi olan öğrenciler dil eğitimi şubesine devam edeceklerdir. Bu şubeye devam eden öğrencilerin dil öğrenimini tamamlamadan ikinci şubeye geçmeyecekleri, gerek duyulması halinde dil hazırlık sınıfının iki, üç ya da daha uzun sürdürülebileceği belirtilmiştir. Dil eğitimi şubesinde verilecek derslere ilişkin çizelge Tablo 2'de gösterilmiştir.³⁸

Tablo 2: Dil Eğitimi Şubesinde Verilecek Dersler

Birinci Sene		
Fransızca	Türkçe	Almanca- İngilizce
Kıraat	Kıraat	Kıraat
Hat	Hat	Hat
Mebadi-i huruf	Mebadi-i huruf	Mebadi-i huruf
Tekellüm	Tekellüm	Tekellüm
Hesap- Resim		
İkinci Sene		
Sarf ve Nahiv	Sarf ve Nahiv	Sarf ve Nahiv
İmla	İmla	İmla
Tekellüm	Tekellüm	Tekellüm
Coğrafya		Muhtasar Tarihi İslam
Riyaziye- Resim		
Üçüncü Sene		
Belagat	Belagat	Belagat
Usul-i Kitabet	Usul-i Kitabet	Usul-i Kitabet
Riyaziye	Usul-i Tercüme	Usul-i Tercüme
Tarih-i tabii	Tarih-i tabii	Tarih-i Umumi
Resim		

³⁸ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 9

Çizelge ve açıklamalardan anlaşıldığına göre dil şubesinde ağırlıklı olarak Fransızca öğretimi yapılacak ancak Türkçe bilmeyenlere Türkçe dersler verilmek suretiyle Türkçe de öğretilecek; isteyen öğrencilere ise diğer Avrupa dillerine ilişkin dersler alabilecektir. Matematik, Resim ve Tarih-i Umumi dersleri ise dil şubesinde verilecek diğer dersler durumunda görülmektedir.³⁹

Okuldaki ikinci kısım ise öğrencilerin gitmek istedikleri fakülterlere yönelik hazırlık şubesi durumundadır. Hazırlanan programda bu şubeye ilişkin ders içerikleri hakkında bilgi verilmemiş ancak bu şubeye devam etmek için dil hazırlık sınıfını geçmenin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Hazırlanan taslakta fakülterlere hazırlık kısmı olarak adlandırabileceğimiz bu kısım bir yıl olarak planlanmış, talep halinde iki yıla uzatılabileceği ifade edilmiştir. Programda belirtildiğine göre bu kısma dâhil olan öğrenciler çeşitli ilimler ve Fransızca açısından yeterli derecede bilgileri olan öğrenciler olup üniversiteler ya da yüksekokullarda gitmek istedikleri bölüme göre dersler alarak kendilerini geliştirecekleridir. Bu kısımda verilecek olan dersler genel olarak şunlardır: Edebiyat, coğrafya, kozmografya, tarih, ulûm-ı tabî’a, kimya, ulûm-ı riyâziye, usûl-ı defteri, mantık, mebâdi-i hukuk, ilm-i servet, resim vs. Programda bu derslerin yanı sıra İslam dinine ilişkin çeşitli ders ve içeriklerin de bu kısımda öğrencilere verileceği belirtilmiştir.⁴⁰

Hazırlanan programda her ay sonunda öğrencilerin nelerle uğraştıkları, başarı durumları ve sağlık durumlarını gösterir cetvellerin (ara karne) velilerine gönderileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra üç ayda bir öğrencilerin imtihan sonuçlarının velilere gönderileceği bildirilmiştir.

Tatil Günleri(Eyyâm-ı tatiliyye):

Hazırlanan programda eğitime ilişkin bu bilgilerin yanı sıra tatil günlerine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir.⁴¹ Verilen bilgilere göre tatil günleri şöyledir:

Tablo 3: Tatil günleri

Ramazân bayramında	3 gün
Kurban bayramında	4 gün
23 Kânun-u Evvel ile 3 Kânun-u Sâni	10 gün
İbtidâi Temmuz ile gâye-i Ağustos	62 gün

Yapılan açıklamada velilerin talebi olursa yaz tatilinde öğrencilerin memleketlerine gönderilebileceği belirtilmiştir. Tatillerde sadece derslerin tatil edileceği okulun ise açık kalacağı ifade edilmiş, bu dönemde okul içinde ve dışında edebi ve kültürel faaliyetler yapılacağı belirtilmiştir. Yaz tatilinde öğrencilerin istifade edebilmeleri için müzeler ve önemli kurumları ziyaret ile tetkik etmeleri sağlanacaktır. Bundan başka isteyen öğrencilerin

³⁹ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s 9

⁴⁰ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 9-10

⁴¹ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 13

masrafları kendileri karşılamak şartıyla İsviçre’de bulunan meşhur mahalleri ziyaret etmelerine yardımcı olunacağı belirtilmiştir.⁴²

Öğrencilerin İaşesi (Talebenin suret-i iâşesi)

Hazırlanan programda öğrencilerin günlük iâşesine de yer verilmiştir. Alkollü içeceklerin kesinlikle yasak olduğu vurgulanmış, yemeklerin her gün değişeceği, temizlik ve nefasetine dikkat edileceği ve her öğrenciye bol miktarda yiyecek temin edileceği belirtilmiştir. Programda vurgulanan diğer bir husus da okul müdür ve öğretmenlerinin öğrencilerle yemek yiyeceğidir.⁴³ Hazırlanan programda öğünlerde yenileceklere ilişkin verilen bilgiler şöyledir:

Sabah Kahvaltısı: Talebenin seçimine göre sütlü kahve, çay ya da çikolata, tuzsuz tereyağı, ekmeç.

İkinci Kahvaltı: (Öğleden üç saat evvel) Peynir- meyve

Öğle yemeği: Çorba, iki kap yemek (haftada üç defa) tatlı, çay

İkinci Vakti: Sade ya da sütlü çay, peksimet

Akşam Yemeği: Çorba- iki kap yemek (haftada dört defa) meyve yahut tatlı.

Öğrencilerin iâşesine ilişkin bu bilgiler verildikten sonra elbise ve diğer hususi iâşenin talebenin kendisi tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Her öğrencinin okula gelirken kendi elbiselerini ve yatak örtüsü nevresim gibi bazı eşyaları yanında getirmesi gerektiği belirtilmiş, bu eşyaların değiştirilmesi halinde ücretinin öğrenciden alınacağı belirtilmiştir.

Okul Ücreti (Medresenin ücret-i seneviyesi)

Hazırlanan programda okul ücretine ilişkin detaylı bilgi verilmiştir. Buna göre okulun yıllık ücreti 2200 Frank’tır. Ücretin peşin ya da 550’şer taksitle 4 taksit halinde ödenebileceği belirtilmiş ve taksitlerin ödeneceği aylar şema halinde verilmiştir.⁴⁴

Okul ücretinin masrafları karşılamak için alındığı vurgulanarak kâr amacı güdülmeyeceği vurgulanmıştır. Bu nedenle bu ücretlere mukabil verilecek hizmetler detaylı bir şekilde yazılmıştır. Buna göre Fransızca ve Osmanlıca dersler başta olmak üzere, yemek, yatak ve sağlık hizmetleri verilen ücrete karşılık verilecek hizmetlerdir. Bu başlıklar altında hangi hizmetlerin okul ücreti kapsamında verileceği okul ücreti başlığı altında belirtilmiştir.⁴⁵

Programda okul ücretine ilişkin bilgiler verildikten sonra çeşitli hususlardaki masrafların veliler tarafından karşılanması gerektiği “Talebeye aid mesârîf-ı zâide-i sâire” (ilave masraflar) başlığı altında verilmiştir.⁴⁶ Bu başlık altında okulun taahhüdü altında olmayıp veliler tarafında verilmesi gereken masraflar şu şekilde sıralanmıştır:

- Öğrencilerin cep harçlığı

⁴² BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 13-14.

⁴³ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 8

⁴⁴ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s.10-11

⁴⁵ BOA. Y.MTV.205/58(11.R.1318), s. 11

⁴⁶ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 11

- Seçmeli dil derslerinin ücretleri (her dil için 12 derse mukabil aylık 20 Frank)
- Öğrencilerin yol masrafları (memlekete gidiş ve dönüş ve diğer yolculuklar)
- Diğer masraflar.

Hazırlanan programda öğrencilerin Cenevre’ye nasıl gelebileceklerine ilişkin detaylı bilgiler verilmiş ve pasaport işlemleri için yardımcı olunabileceği vaat edilmiştir.⁴⁷ Ayrıca velilerin talebi olursa öğrencilerin Cenevre’ye getirilmesi için okul tarafından bir yol rehberinin tahsis edilebileceği de belirtilmiştir.

Hazırlanan programın sonunda Cenevre’de bulunan yüksekokul ve fakültelerin listesine yer verilmiştir.⁴⁸ Verilen liste şu şekildedir:

Tablo 4: Cenevre’deki Yüksekokullar ve Darülfünunlar

Yüksekokullar	Darülfünun (Fakülteler)
Mekatib-i Aliye	Mekteb-i Fünun
İdadi Mektebi (Kolej)	Mekteb-i Ulum-u İctimaiyye ve Lisan
Ticaret Mektebi	Mektebi Hukuk
Ziraat ve Bahçivanlık Mektebi	Mekteb-i Tibbiye
Sanayi-i Nefise Mektebi	Mekteb-i Kimyahane
Saatçilik Mektebi Kebiri	
Sanayi Mektebi	
Dişçilik Mektebi	

Sonuç

Endülüs Emevileri ve sonrasında Müslümanlar Avrupa’da medreseler açmışlar ve bu okullar ile Avrupa’nın dönüşümü ve bilimsel uyanışına katkı sağlamışlardır. Diğer taraftan başta Balkan coğrafyası olmak üzere Avrupa’nın diğer bazı yerlerinde de başta tarikatlar üzerinden olmak üzere çeşitli sivil örgütler üzerinden İslam dininin temel hususlarını nesillere öğretmek üzere çeşitli eğitim kurumları açmışlardır. İslam kültür ve medeniyeti ya da Osmanlı’nın kuruluşu ve Avrupa’da ilerlemesi bağlamında belirtilen hususlara ilişkin literatürde yeter derecede çalışma da mevcuttur.

Ancak Osmanlılar zamanında Avrupa’da Müslümanlar tarafından açılan okullara ilişkin yeterli çalışma yapılmadığı görülmektedir. Mektebi Osmanî dışında Avrupa şehirlerindeki Müslüman çocukların eğitimi için çeşitli faaliyetler yürütüldüğü Osmanlı Arşivinden elde edilen belgelerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda girişilen teşebbüslerden biri bu çalışmanın konusu olan Medrese-i Şarkıyye adıyla Ahmet Kâmi Efendi tarafından açılmak istenilen okuldur.

⁴⁷ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s.15

⁴⁸ BOA. Y.MTV.205/58 (11.R.1318), s. 16

Okula ilişkin bir program oluşturulmuş olması ve bu programın okulun amaçları ve işleyişine ilişkin bilgileri ihtiva etmesi Müslüman Türklerin Avrupa'da okul açma teşebbüsleri bakımından önemlidir. Program yapısı incelendiğinde açılmak istenilen okulun hazırlık okulu mahiyetinde olduğu ve okuldan çok yurt işlevi göreceği anlaşılmaktadır. Programda açıkça Avrupa'daki Müslüman Osmanlı tebaası çocuklarının İslami kültür ve dinamiklerini korumaya yönelik tedbirler alınacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde Osmanlı tebaasından olduğu halde Türkçe bilmeyenlere Türkçenin zorunlu kılınmış olması Türk kültürünün öğretimine de önem verildiğini göstermektedir.

Programı oluşturulmuş olsa da okulun açılıp açılmadığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yardım talebine ilişkin yazı üzerine Cenevre Baş Şehbenderliği'nden gelen olumsuz bilgiler Ahmet Kâmi Efendi'ye istediği yardımın Osmanlı Hükûmetince verilmediği izlenimini doğurmaktadır. Ayrıca bu yazışmalardan birkaç ay sonra Ahmet Kâmi Bey'in farklı bir görev talep etmesi de bu izlenimi güçlendirmektedir.⁴⁹ Zira okulu açabilmiş olsa her halde farklı bir şehbenderliğe tayin için Osmanlı hükûmetine başvuru yapmazdı.

Medrese-i Şarkiyye'nin mahiyetine ilişkin daha detaylı bilgi edinebilmek ve akıbetinin ne olduğunu tespit edebilmek için Cenevre'de dönemin yerel gazete ve arşivlerin taranması; daha geniş boyutlu çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu çalışma ile Avrupa ve diğer Gayrimüslim coğrafyalarda yaşayan Müslüman Osmanlı tebaası çocuklarının eğitime ilişkin yapılanlara dikkat çekilmek istenilmiş; yapılacak olan yeni çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

BOA, BEO.1625/121811

BOA, DH. SAİD. 77.156/ 307

BOA, HR. SYS. 1763/3

BOA, ŞD. 1095/113

BOA, Y. MTV.205/110

BOA, Y.MTV. 205/58

BOA, Y. PRK. 29/4

BOA, Y. PRK. HR. 29/4.

BOA, Y.PRK. MF.4/51

Akpınar, Burhan, "Modernleşme aracı olarak yurt dışı öğrenciler: Bitmeyen Serüven", *Eğitime Bakış* 34, (2015).

Anameriç, Hakan, Rujkancı, Fatih "XI.-XIV. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2, c. 23, (2008):35-56.

⁴⁹ BOA, BEO. 1625/121811

- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 1978.
- Bilim, Cahit, “Osmanlılarda Avrupa’ya Öğrenci Gönderilmesi”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1*, C. 1, (1999),
- Bozkurt, Gülnihal, “II. Meşrutiyet Osmanlı Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları”, *OTAM 4*, (1993).
- Bozkurt, Güvenç, “Dil Kültür Bağlantısı”, *Çağdaş Türk Dili (Kültür Eğitim Özel Sayısı)*, (1992).
- Çetin, Altan, “İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri)” *Dini Araştırmalar 5*, C.2, (1999):177-201.
- Doğan, İsmail, “Tanzimat döneminde Azınlıkların Eğitimi ve Bazı Tespitler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2*, C. 24, (1991):461-471.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Ergün, Mustafa, “Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 17*, erişim tarihi 05.09.2017, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-17/turk-egitiminin-batililasmagini-belirleyen-dinamikler>.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan Yayınları, 1979.
- Gökberk, Macit, *Değişen Dünya Değişen Dil*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1980.
- Gökçe, Feyyat – Nilüfer Oğuz, “Minority And Foreign Schools On The Ottoman Education System”. *e-International Journal of Educational Research 1*, C.1, (2010):41-57.
- Gözütok, F. Dilek, “Öğretmen Eğitiminde Meslek Formasyonu Öğretiminin Öğretim Elemanı Davranışına Yansıması”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Haydaroğlu, İlknur, “Osmanlı Devleti’nde yabancı okullarda Denetim ve Cumhuriyet Döneminde Yansımaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi 39*, C. 25, (2006):149-160.
- İleri, İlay, “Osmanlı Devleti’nde Azınlıkların Eğitimi (II. Ve III. Bölüm)”, *OTAM 23*, (2008).
- Kanlıdere, Ahmet, *İttihat ve Terakki’nin gölgede kalmış simalarından Doktor İshak Sukûti (1868-1902), Tarihçiliğe adanmış bir ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, (2013):205-216.
- Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Karal, E. Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1964.
- Kayadibi, Fahri, “Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (2000):177-188.

Kınal, Firuzan, "Çivi Yazısının doğuşu ve Gelişmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1969):1-15.

Sevgi, Ahmet, "Kültürel Değerlerimiz ve Mehmet Akif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2000): 7

Tevetoğlu, Fethi, "İshak Sükuti", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: (1972), c. XX, s. 236.

Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.

